

УДК 001.895:37.091.33:37.011.3-051:78

Є. М. Проворова,

докторант

(Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ)

ev.provorova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2337-0082

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СЛУХАННЯ У МЕТОДИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті окреслено завдання методичної підготовки майбутніх учителів музики на засадах праксеологічного підходу, поняття культури слухання. Визначено, що музично-методичні заняття важливо спрямовувати на розвиток у студентів відповідних методичних знань щодо організації музично-слухацької діяльності школярів; формування у студентів умінь і навичок розвитку слухацької культури учнів шляхом вивчення передового досвіду, проведення тренінгів з організації процесу слухання музики, музикознавчого і художньо-педагогічного аналізу музичного твору, введення елементів музично-сценічної діяльності.

Ключові слова: методична підготовка майбутнього вчителя музики, музично-методичний курс, співацька діяльність, музичне сприйняття, культура слухання, педагогічна праксеологія.

Постановка проблеми. Самодостатня особистість і професіонал, здатний до інноваційного типу мислення, інноваційного типу життя і професійної діяльності, – такі вимоги інноваційного суспільства ХХІ століття. Розвиток інноваційного суспільства стимулює освіта, яка зберігає класичні здобутки і вбирає сучасні інновації. Поняття інновації (від англ. innovation – нововведення) розглядають як ідею (ідеї), пропозиції, наукові розробки, що є основою створення нових стратегій розвитку, нових видів продукції, значно поліпшують споживчі характеристики (економічні, освітні, технічні, естетичні тощо) наявних предметів, процесів, технологій, сприяють створенню нових об'єктів матеріального та ідеального буття, є суспільно значущими, характеризуються новизною, оригінальністю, виступають також як здатності до переосмислення наявних теорій, усталених істин, правил та норм у науці, політиці, культурі тощо.

В інноваційній освіті важлива роль учителя. Він є фасилітатором, помічником, наставником, який сприяє навчанню і власним прикладом стимулює розвиток школярів. Особлива місія учителя музики. Його професійна діяльність у загальноосвітньому навчальному закладі багатогранна. Зокрема, музично-виконавську діяльність учитель зосереджує на виконанні вокально-хорових творів, на пластичному інтонуванні творів для слухання та відтворення музики тощо, музично-комунікативну – на залучення учнів до опанування духовного смислу творів музичного мистецтва, на створення емоційно-духовної взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу.

Успішний урок музики значною мірою залежить від умінь учителя віртуозно користуватися голосом, адже учні особливо чутливі до звучання голосу педагога. Якісний урок – це пізнавально-творче й емоційно-естетичне спілкування учнів з музикою, це аналіз музичних творів, тому невід'ємним складником ефективної роботи учителя з учнем є також культура слухання (слухацька культура), уміння сприймати, проникати у мову музики, в її зміст та емоційно чуттєвий світ. Слух, як зазначають фахівців [1; 2; 3; 4], є фундаментом у розвитку всіх музичних здібностей людини, а особливо нашого голосу.

Формування і розвиток культури слухання в контексті загальної музичної культури значною мірою залежить від режисури педагогічної дії вчителя. Ефективне формування / виховання в учнів культури слухання музичних творів забезпечується шляхом використання учителем інтерактивних методів навчання та інноваційних підходів, у тому числі праксеологічного підходу, принципами якого визначено якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність.

На жаль, культурі слухання музики на уроках, як показує практичний досвід, педагогічне спостереження, учителями як у початковій, так і в середній школі приділяється недостатня увага, а іноді слухання, що формує музичну, духовну культуру учнів, відсутнє на уроці взагалі. Відбувається це в умовах зниження інтересу до класичної музики і значного посилення ролі раціонально-прагматичного, пасивного сприйняття музики як звукового фону, чому "сприяють" нові можливості комунікації музики і людини, усе ширше використання мультимедіа, цифрових технологій

Такий стан формування слухацької культури у школі має бути врахований у підготовці майбутніх учителів музики у вищому педагогічному навчальному закладі до професійної діяльності.

Особлива роль музично-методичної підготовки, основу якої становлять знання методологічних і теоретичних основ методики навчання, уміння виконувати основні професійно-методичні функції, створювати дидактичне забезпечення, залучати вихованців до процесу співтворчості, спрямовувати вивчення музики на гармонійний розвиток і саморозвиток. Методична підготовка майбутніх учителів музики до співацької діяльності, побудована з урахуванням положень праксеологічного підходу, що

передбачає цілеспрямоване розроблення засобів удосконалення для підвищення продуктивності, обґрунтоване планування, раціональне використання часу, зусиль тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концептуальні основи методичної підготовки майбутнього вчителя музики до виконавської діяльності висвітлено у працях Е. Абдулліна, Л. Арчажнікової, Н. Гребенюк, О. Єрошенко, Н. Овчаренко, Г. Падалки, О. Ростовського та ін. Про важливість співацької діяльності, вагомість культури слухання у музично-педагогічній діяльності майбутніх учителів музики розглядають Б. Афанасьєв, Т. Бессонова, Н. Зелінська, Б. Кабалевський, З. Корінець, В. Морозов, Б. Теплов та ін. Особливості педагогічної праксеології як методологічного знання про загальні принципи і способи раціональної і продуктивної педагогічної діяльності вивчають Н. Гузій, І. Зязюн, І. Колесникова, А. Ліненко, Л. Монахова, В. Савіцька, Т. Садова, О. Титова та ін. Водночас системний аналіз науково-методичних джерел засвідчує потребу конкретизувати сутність культури слухання (слухацької культури), розглянути окремі аспекти формування культури слухання в умовах методичної підготовки майбутніх учителів музики до професійної діяльності.

Мета і завдання статті: узагальнити наукові напрацювання дослідників щодо сутності культури слухання та формування слухацької культури у студентів і в цьому контексті окреслити завдання музично-методичної підготовки майбутніх учителів музики на засадах праксеологічного підходу.

Методи дослідження. Використано теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел; емпіричні: педагогічне спостереження, аналіз програм навчальних дисциплін; аналіз практичних занять з постановки голосу зі студентами музично-педагогічних факультетів університетів України; осмислення власного педагогічного досвіду роботи зі студентами у класі вокалу.

Виклад основного матеріалу. Методична підготовка студентів музично-педагогічних факультетів є однією зі складових всебічного розвитку особистості у вищій школі і відбувається більш ефективно, якщо враховувати поряд із особистісно орієнтованим, компетентнісним, аксіологічним підходами і положення праксеологічного підходу, якісними характеристиками якого є раціональність, доцільність, оптимальність, якість, творчість, ініціативність, вправність. Важливою складовою методичної підготовки є підготовка майбутніх учителів музики до співацької діяльності у школі.

Проведена дослідно-експериментальна робота на заняттях з музично-методичних курсів у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Кіровоградському державному педагогічному університеті імені В. Винниченка, Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Полтавському державному педагогічному університеті засвідчує: виховувати загальну музичну культуру й естетичні смаки учнів на еталонних зразках українського та світового вокального мистецтва спроможний учитель-фасилітатор, котрий уміло використовує високохудожній репертуар, сучасні наочні матеріали, володіє глибокими знаннями специфіки співацької діяльності.

Успішність і продуктивність уроку залежить "від сили та яскравості музично-слухових уявлень і вміння людини свідомо оперувати ними", – наголошував Б. Теплов [5: 192]. Слухати і чути музику – значить не тільки емоційно відгукуватися на неї, а й розуміти її, зберігати її зразки у своїй пам'яті. Сприйняття музики – це здібність слухати й емоційно переживати зміст музичних образів як художню єдність, художньо-образне відображення дійсності, а не механічну суму різних звуків [5].

Невід'ємною складовою такої роботи на заняттях у вищій школі є формування культури слухання, слухацька діяльність самих студентів. Слухацька культура загалом являє собою складну систему, яка складається з взаємодії індивідуально психологічних, колективних, художньо-естетичних особливостей сприйняття, оціночних механізмів пізнання музики із соціальними і загальнокультурними умовами комунікації людини і музики [6; 3]. Термін "слухацька діяльність" підкреслює активний творчий характер слухацького осягнення музичного твору і стосується музичного сприйняття різними віковими групами, комплексу музично-пізнавальних процесів (пам'яті, уваги, мислення, уява тощо). Послідовне осягнення учнями / студентами музичних творів здійснюється, насамперед, з опорою на "живе" сприйняття, наявний життєво-музичний досвід [7; 6; 3; 8].

Мету формування культури слухання (слухацької культури) у процесі музично-методичної підготовки студентів вбачаємо у розвитку загальної музичної культури, в особистісному осягненні зразків музики, представлених в різноманітних формах, жанрах і стилях, у формуванні емоційно-почуттєвих якостей і властивостей особистості. Процес формування культури слухання розглядаємо в контексті розвитку духовності майбутніх учителів; такий процес характеризується цілісністю, гуманістичною спрямованістю і поетапністю.

Важлива робота, зокрема, з метою розвитку вокального слуху. Ідеться "не просто і не тільки про слух узагалі, – зазначає В. Морозов, а про складне музично вокальне відчуття, що ґрунтується на взаємодії слухових, м'язових, зорових, дотикових, вібраційних, а може і ще деяких видів чутливості..." [8: 88]. Сутність вокального слуху полягає в умінні усвідомлювати принцип звукоутворення. Він міцно пов'язується із м'язовими, вібраційними, зоровими та іншими почуттями не тільки у процесі формування нашого особистого голосу, а й при сприйнятті чужого голосу [9]. Виконуючи вправи, зосереджуємося на трьох голосоутворюючих факторах: диханні, гортані та резонаторах; без координації цих трьох факторів

не можливо формувати правильні вокальні звуки. Для згладжування реєстрів корисно співати гаму. Ідеальне звучання голосу буде тоді, коли всі елементи грудного й головного резонаторів зіллються між собою.

Необхідні також систематичні вправи на формування співацького слуху, який розуміють як здатність людини визначати з максимальною точністю рухами яких м'язових груп сформувати той чи інший звук, відобразити його висоту, відчути резонатори і т.ін. [8: 48]; інтонаційний слух, який характеризують як здатність розрізнити в межах інтервальної зони інтонаційні відхилення і відтворювати голосом одну з інтонацій цієї зони [8: 88]. Наприклад: послухати два різні за висотою звуки (поспідовно), потім знову послухати їх (тепер під час повторення один із них змінено) і визначити, який звук змінився і як саме; визначити, чи правильно учень співає звук порівняно з тим, що прозвучав на фортепіано (звук навмисно відтворювали неправильно); прослухати стрибкоподібну мелодію й показати, куди вона рухається; взяти участь у музичному діалозі, відповідаючи колесі низьким або високим голосом залежно від того, в кого треба перевтілитися.

З метою формування культури слухання у майбутніх учителів музики у програмі інтегрованого музично-методичного курсу "Основи музично-педагогічної праксеології" ми розробили модуль, в основу якого покладено програму І. Трофимова "Музично-педагогічний практикум: розвиток навичок слухання музики" [9] та програму Т. Бессонової [6]. Мета і завдання модуля: сприяти розвитку у студентів методичних знань з підготовки та організації слухацької діяльності зі школярами; стимулювати формування у студентів умінь і навичок розвитку слухацької культури школярів з використанням традиційних та новітніх технологій, технічних засобів навчання; використовувати авторські методики слухання музики зі школярами. Виконуємо ці завдання шляхом вивчення передового педагогічного досвіду, проведення тренінгів з організації процесу слухання музики, музикознавчого і художньо-педагогічного аналізу музичного твору, малювання музичних творів, уведення елементів музично-сценічної діяльності. Корисною, як показує дослідно-експериментальна робота, виявилась робота зі слухання уривків музичних творів, що призначені для демонстрації тембру, мелодичних, структурних особливостей музики; слухання окремих елементів музичної мови (мелодійних і ритмічних інтонацій, тембрів, динаміки, артикуляції і т. п.) для того, щоб навчитися прислухатися до них і розуміти їх виразність.

Висновки. Отже, невід'ємним складником успішної роботи учнів та вчителя на уроках музики є культура слухання. Формування, виховання культури слухання значною мірою залежить від режисури педагогічної дії вчителя музики, шляхом використання учителем інтерактивних методів навчання та інноваційних підходів, у тому числі праксеологічного підходу. Структуру слухацької культури утворюють загальні і музичні здібності, музичний слух; відчуття ритму, музична пам'ять; творча уява, емоційність. Особлива роль у цьому контексті музично-методичної підготовки майбутніх учителів музики на засадах праксеологічного підходу. Методична підготовка майбутніх учителів музики до співацької діяльності має бути побудована з урахуванням цінностей праксеологічного підходу, що передбачає цілеспрямоване розроблення засобів удосконалення для підвищення продуктивності, обґрунтоване планування, раціональне використання часу, зусиль та ін.

На основі аналізу практичного досвіду визначено, що слухацька діяльність на заняттях у вищій і загальноосвітній школі засвідчує активний творчий характер спілкування з високохудожніми зразками народної, класичної і сучасної музики, уміння емоційно і глибоко сприймати образно-смісловий зміст музичного твору. Мета і завдання музично-методичних занять – сприяти розвитку у студентів відповідних методичних знань щодо організації музично-слухацької діяльності школярів; формуванню у студентів умінь і навичок розвитку слухацької культури учнів шляхом вивчення передового досвіду, проведення тренінгів з організації процесу слухання музики, музикознавчого і художньо-педагогічного аналізу музичного твору, уведення елементів музично-сценічної діяльності.

Аналіз практичних занять з формування слухацької культури студентів, створення музично-праксеологічного навчального середовища розглянемо в наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барило С. Організація музично-слухацької діяльності на уроках музичного мистецтва в початковій школі [Електронний ресурс] / С. О. Барило. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
2. Кабалецький Д. Б. Як розповідати дітям про музику / Д. Б. Кабалецький. – К. : Музична Україна, 1982. – 320 с.
3. Корінець Зеновій До проблеми слухової діяльності та співацького інтонуювання в навчальному хорі майбутнього вчителя музики / З. Корінець // Молодь і ринок. – 2011. – № 11. – С. 48–53
4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі : [навч.-методичний посібник] / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 204 с.
5. Теплов Б. Избранные труды : В 2 т. / Б. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.
6. Бессонова Т. И. Формирование слушательской культуры как педагогическое условие духовного развития личности студента : (на примере классической музыки) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. к.п.н. : спец. 13.00.08 / Бессонова Татьяна Ивановна ; Липец. гос. пед. ун-т. – Липецк, 2002. – 23 с.

7. Афанасьев Б. В. Музыкальная форма как процесс [Электронный ресурс] / Б. В. Афанасьев. – Режим доступа : <http://mreadz.com/read343295>.
8. Морозов В. П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники [Электронный ресурс] / В. П. Морозов. – М. : Центр "Искусство и наука", 2002. – Режим доступа : http://vk.com/doc233484006_267316594.
9. Программа дисциплины "Музыкально-педагогический практикум : Развитие навыков слушания музыки"; 050100.62 Педагогическое образование [Электронный ресурс] / Сост. Трофимова И. А. – Казанский (Приволжский) федеральный университет ; Высшая школа искусств им. Салиха Сайдашева. – Режим доступа : <http://kpfu.ru/pdf/portal/oop/28420.pdf>.
10. Зелінська Н. М. Слухання музики в загальноосвітній школі : [метод. рекомендації для студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів, учителів музики] / Н. М. Зелінська. – К. : ІСДО, 1996. – 72 с.
11. Яворский Б. Л. Избранные труды [Электронный ресурс] / Б. Л. Яворский. – Режим доступа : <http://www.library.musicfancy.net/?p=964>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Barylo S. Organizatsiya muzichno-slukhats'koi diyal'nosti na urokakh muzichnogo mystetstva v pochatkovii shkoli [Organization of Music and Listening to Music Lessons at Primary School] / S. O. Barylo. – Rezhym dostupu : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
2. Kabalevskiy D. B. Yak rozpovidaty dityam pro muzyku [How to Talk to Children about Music] / D. B. Kabalevskii. – K. : Muzichna UkraYina, 1982. – 320 s.
3. Korinets Z. Do problemy slukhovoї diyal'nosti ta spivats'kogo intonuvannya v navchal'nomu khori maybutniogo vchitelya muzyky [To the Problem of Hearing and Singers iIntoning in Chorus Training of Future Music Teacher] / Z. KorInets // Molod' i rynek [Youth and Market]. – 2011. – № 11. – S. 48–53.
4. Rostovskiy O. Ya. Metodyka vikladannya muziki u pochatkoviy shkoli [Methods of Teaching Music at Elementary School] : [navch.-metodichniy posibnik] / O. Ya. Rostovskiy. – Ternopil' : Navchal'na knyga. – Bogdan, 2000. – 204 s.
5. Teplov B. Izbrannyye trudy [Selected works] : V 2 t. / B. Teplov.– M. : Pedagogika, 1985. – T. 1. – 328 s.
6. Bessonova T. I. Formirovanie slushatel'skoi kul'tury kak pedagogicheskoe uslovie dukhovnogo razvitiia lichnosti studenta : (na primere klassicheskoy muzyki) [Formation of the Listening Culture as a Pedagogical Condition of Spiritual Development of the Student's Personality: (on the Example of Classical Music)] : avtoref. dis. na soisk. uchen. step. k.p.n. : spets. 13.00.08 / Bessonova Tatiana Ivanovna ; Lipets. gos. ped. un-t. – Lipetsk, 2002. – 23 s.
7. Afanasiev B. V. Muzyikal'naya forma kak protsess [Musical Form as a Process] / B. V. Afanasiev. – Rezhym dostupu : <http://mreadz.com/read343295>.
8. Morozov V. P. Iskusstvo rezonansnogo peniia. Osnovy rezonansnoy teorii i tehniki [Art of Resonant Singing. Fundamentals of Resonance Theory and Technics] / V. P. Morozov. – M. : Tsentr "Iskusstvo i nauka", 2002. – Rezhym dostupu : http://vk.com/doc233484006_267316594.
9. Programma distsipliny "Muzyikal'no-pedagogicheskii praktikum : Razvitie navykov slushaniya muzyki"; 050100.62 Pedagogicheskoe obrazovanie [The Program of Discipline "Musical Pedagogical Workshop: Developing Skills of Listening to Music"; 050100.62 Pedagogical Education] / Sost. Trofimova I. A. – Kazanskiy (Privolzhiyskiy) federal'nyi universitet ; Vyisshaya shkola iskusstv im. Salikha Saydasheva. – Rezhym dostupu : <http://kpfu.ru/pdf/portal/oop/28420.pdf>.
10. Zelinska N. M. Sluhannya muzyky v zagal'noosvitnii shkoli [Listen to Music in Secondary Schools] : [metod. rekomendatsiyi dlya studentiv muzichno-pedagogichnih fakultetiv vischykh navchal'nykh zakladiv, uchiteliv muzyki] / N. M. Zelinska. – K. : YiSDO, 1996. – 72 s.
11. Yavorskiy B. L. Izbrannyye trudy [Selected works] / B. L. Yavorskiy. – Rezhym dostupu : <http://www.library.musicfancy.net/?p=964>.

Проворова Е. М. Формирование культуры слушания в методической подготовке будущих учителей музыки: праксеологический подход.

В статье обозначены задачи методической подготовки будущих учителей музыки на основе праксеологического подхода, понятие культуры слушания. Определено, что музыкально-методические занятия важно направлять на развитие у студентов соответствующих методических знаний по организации музыкально-слушательской деятельности школьников; на формирование у студентов умений и навыков развития слушательской культуры учащихся путем изучения передового опыта, проведение тренингов по организации процесса слушания музыки, музыковедческих и художественно-педагогического анализа музыкального произведения, введения элементов музыкально-сценической деятельности.

Ключевые слова: *методическая подготовка будущего учителя музыки, музыкально-методический курс, певческая деятельность, культура слушания, педагогическая праксеология.*

Provorova Ye. M. Building a Culture of Listening in Methodical Preparation of Future Music Teachers: Praxeological Approach.

An integral part of the students and teachers' success in the classroom is a culture of music listening. Formation of listening to music culture largely depends on the direction of educational action of a music teacher, who uses interactive teaching methods and innovative approaches, including praxeological approach. A special role, in this context, belongs to the methodical preparation of future music teachers in the higher pedagogical educational institution. The research materials were scientific papers on methods of music, music psychology; among theoretical methods: analysis, the generalization of academic sources; among empirical: pedagogical observations, surveys, analysis of curriculum; analysis of practical training.

Based on the praxeological approach there are established objectives of methodical preparation of future music teachers, the concept of vocal, singing, the intonation of listening, listening culture. It is determined that the listening activities in the classroom and in higher secondary school certify active and creative character of communication with highly artistic samples of folk, classical and contemporary music, the ability to perceive deeply emotional and semantic content of music. It was found out that the structure of listening culture is based on musical abilities, an ear for music; rhythm, music memory; imagination, emotions. It is suggested that methodical preparation of future teachers of music for the singing activity should take into account the value of the praxeological approach that provides development of improvement features for the growth of productivity, reasonable planning, rational use of time, effort and others.

It is concluded that the purpose and objectives of music and teaching lessons are to promote the development of appropriate methodical knowledge for students according to the organization of music-listening activity of schoolboys; formation of students' skills to develop listening culture of schoolboys by learning modern experience, preparing training devoted to the organization of listening to music process, musicological, artistic and pedagogical analysis of musical works, taking into account the elements of music and theatrical activities.

Key words: *methodical preparation of future music teacher, music and methodical course, singers' activity, listening culture, educational praxeology.*